

Pojem diskurz má u Fairclougha dva významy. Především je chápán abstraktně jako výše zmíněný jazykový prvek sociálního života (jazyk, neverbální komunikace, obrazová komunikace). V této souvislosti potom hovoří o „řádu diskurzu“ – pravidlech toho, co bude řečeno, případně jakým způsobem. Diskurz však může znamenat i konkrétní způsob zobrazení určité oblasti sociálního světa (např. neoliberalní pojetí globální ekonomiky) – v tuto chvíli můžeme mluvit o soupětění nebo propojování více diskurzů (Fairclough, 2003, s. 26).

Kritická diskurzivní analýza

Text a jeho kontext

Kritická diskurzivní analýza podobně jako sociálněpsychologická diskurzivní analýza využívá detailní analýzu textu (někdy se hovoří o textové orientované diskurzivní analýze) (Fairclough, 2003, s. 2). Zároveň přidává dvě další dimenze analýzy. Lingvistická a rétorická analýza textu je doplněna o analýzu diskurzivní (významotvorné) praxe v jejím širším společenském a historickém kontextu. Druhá dimenze tedy přidává zkoumání „pravidel diskurzu“. Posunujeme se tak k abstraktnější strukturální úrovni. Třetí dimenze přechází od zkoumání diskurzivní praxe k analýze praxe společenské. Zaměřuje se na vztahy mezi diskurzem jakožto významovou strukturou, ideologií a mocí (blíže viz Fairclough, 1992, s. 62–100).

V rámci první, lingvistické dimenze jsou zkoumány **vnitřní vztahy (struktura) textu** (sémantické vztahy, gramatické struktury, kolokace, fonologické vztahy). Druhá dimenze se snaží uchopit text jako diskurzivní (významotvornou) aktivitu realizovanou v určitých vnějších vztazích – kontextu tvořeném společenskou praxí. V rámci druhé dimenze je třeba věnovat pozornost **vnějším vztahům textu** (vazba na kontext, na netextové vnější společenské praktiky a struktury) a **mezidiskurzivním vztahům** (kombinace a vztahy mezi odlišnými žánry, diskurzy a styly) (Fairclough, 2003, s. 36–38). Analýza mezidiskurzivních vztahů se zaměřuje na jev, který bývá označován jako rekontextualizace: využití určitého diskurzu v odlišném kontextu. Příkladem může být „kolonizace“ neekonomických oblastí společenského života (vzdělávání, politika, vládní sféra) ekonomickým jazykem „nové globální ekonomiky“, jenž je typický pro organizace, jako je Světová banka.

Za kontext v rámci druhé dimenze nelze považovat pouze netextové společenské praktiky a struktury, ale též ostatní texty. Ve chvíli, kdy chápeme konkrétní texty jakožto kontext pro zkoumaný text, hovoříme o **intertextualitě**. Ta se projevuje ve formě citací: prvky staršího textu jsou využity v jiném, námi zkoumaném textu (Fairclough, 2003, s. 39; viz též Wodak, 2001b).

V některých variantách kritické diskurzivní analýzy zaujímá klíčovou roli analýza historického kontextu (např. v analýze konstrukce národní identity – viz Wodak et al., 1999). Význam analýzy sociálního a historického kontextu posunuje kritickou diskurzivní analýzu směrem k interdisciplinaritě, která se projevuje jednak ve využívání teoretických poznatků jiných disciplín (sociologie, politologie a další), ale i v rozšíření spektra využívaných technik (např. využití etnografie a terénního výzkumu). Tato triangulace pak zvyšuje kvalitu prováděného interpretativního výzkumu (Wodak, 2001b).

Ideologie a moc

Ideologie a moc, ke kterým se Fairclough dostává v rámci třetí dimenze analýzy (Fairclough, 1992, s. 86–96), hrají ve výzkumném rámci kritické diskurzivní analýzy klíčovou roli. Třetí dimenze navazuje na druhou, konkrétně na zkoumání pravidel ovlivňujících produkci (a konzumaci) textů. Tato „pravidla diskurzu“ formující naše jazykové projevy jsou pojímána jako součást relativně stabilní struktury utvářející a propojující společenské jednání (Fairclough, 2003, s. 3). Podobně jako u Foucaulta pravidla diskurzu utváří společenskou praxi v tom smyslu, že formují postoje a názory lidí, ovlivňují volbu pojmů a způsob jednání v určitých společenských situacích. Pravidla diskurzu zároveň propojují: dávají význam lidskému jednání a sociální realitě a tím umožňují porozumění mezi lidmi i přes zjevnou pluralitu názorů. Regulují (v pozitivistické terminologii) a manipulují (v kritické terminologii) lidi a jejich aktivity, a proto jsou zárukou homogenity a soudržnosti společnosti.

Kritická diskurzivní analýza pravidel diskurzu vychází ze dvou předpokladů. Za prvé, pravidla diskurzu ovlivňují mocenské vztahy mezi lidmi (skupinami lidí) tím, že ovlivňují způsob, jakým spolu lidé jednají a komunikují, jakým způsobem přistupují ke světu a k ostatním lidem. Zároveň platí, že diskurz je ovlivňován lidmi – mocenská asymetrie se tedy projevuje i v tom, že na utváření pravidel diskurzu se lidé nepodílejí stejnou měrou.

Za druhé, kritická diskurzivní analýza nepředpokládá totalitu jedné významové struktury, jedné pravidel diskurzu. Na jednu stranu je dominantní interpretace světa všudypřítomná, proniká do mnoha oblastí společenského života. Na druhou stranu vždy existuje odpor vůči dominantní interpretaci světa, dominantním způsobům jednání a dominantním „formám života“ (viz např. Fairclough, 2001, s. 128). Podle Fairclougha by proto kritická diskurzivní analýza neměla analyzovat pouze dominantní vyobrazení světa. Naopak by měla brát v úvahu diverzitu a alternativní pojetí světa.

Z obou těchto předpokladů vyplývá, že diskurzivní významotvorná aktivita je chápána jako klíčový nástroj v realizaci určitého ideologického projektu (např. neoliberalního projektu), který často ústí v mocenskou nerovnováhu mezi lidmi. Diskurzivní významotvorná aktivita je částečně vědomou strategií určitých aktérů, což umožňuje kritické analýze hledat konkrétní „výinky“ zodpovědné za sociální, rasové, genderové a jiné nerovnosti v současném světě (normativním aspektem kritické diskurzivní analýzy se zabývá níže). Aktéři však nejsou „svobodní“. Mohou formovat podobu textu, nicméně diskurzivní (jazykové a významotvorné) aktivity jsou svázány a utvářeny širším institucionálním a společenským kontextem (Wodak, 2001b, s. 66; k otázce strukturalismu a individualismu viz též Fairclough, 1992, s. 62–73; Fairclough, 2003, s. 22–23).

Projekt kritické společenské vědy

Na kritickou diskurzivní analýzu lze pohlížet dvojitě optikou. Lze ji považovat buď za svědčivý přístup využitelný v rámci tradičního („nekritického“) kvalitativního výzkumu, nebo jako součást širšího kritického projektu. Oba pohledy jsou možné a podle Fairclougha lze (kritickou) diskurzivní analýzu využít i v rámci výzkumu, který usiluje pouze o transendentální, univerzální poznání a neklade si normativní (emancipační) cíle. Někdy dokonce dochází ke kombinaci obou cílů – například v pracích Ruth Wodakové. Přestože jsou její cíle normativní, svoji diskurzivní analýzu (Wodak, 2001b, s. 93; Wodak et al., 1999) chápe jako příspěvek k univerzálnímu teoretickému poznání způsobu formování národní identity (srov. s foucaultovskou historickou diskurzivní analýzou v Campbell, 1998).

V pozadí kritického stanoviska leží přesvědčení, že neexistuje „neutrální a objektivní“ věda, že vědec vždy nevyhnutelně přispívá k naplnění nějakého ideologického cíle. Kritik za jediné řešení považuje deklaraci politických a normativních cílů, kterým jeho výzkum slouží a k jejichž realizaci přispívá. Hlavním cílem projektu kritického výzkumu je porozumět způsobu fungování společnosti a způsobu, jakým docílíje pozitivních a škodlivých efektů (např. nerovnost, vyloučení). V návaznosti na analýzu mocenských vztahů potom kritická diskurzivní analýza hledá cestu ke zvrácení či eliminaci těchto škodlivých efektů, k emancipaci utlačovaných a vyloučených. Jaké nástroje má kritická diskurzivní analýza k dispozici? Dalo by se říct, že kritický projekt se opírá o osvíceneckou představu o osvobodující moci vědění, o představu, že (v konkrétním případě národní identity) „...odhalení manipulativních manévřů politiky a médií... rétorických strategií... [a] nahodilého a fiktiv-

ního charakteru národa...“ (Wodak et al., 1999, s. 9) přispěje k emancipaci člověka a lidstva. Ve stručnosti řečeno, cílem kritické diskurzivní analýzy je „produkovat vědění, které může vést k osvobodujícím změnám“ (Fairclough, 2003, s. 209). Co se týče témat, zaměřuje se kritická diskurzivní analýza např. na „nový kapitalismus“ (Fairclough), rasismus (van Dijk), národní identitu (Wodak).

Takto pojatá „aktivistická“ kritická diskurzivní analýza snaží se nabídnout výzvu sociopolitickému statu quo (na jehož reprodukci se často podílí i „objektivní“ věda) bývá někdy kritizována za naivní představu, že svět se dá jednoduše změnit tím, že se „napíše jinak“. Závažnější výtkou se pak týká vzájemného rozporu mezi normativismem kritické diskurzivní analýzy a relativismem, se kterým je spojena představa světa konstruovaného diskurzem. Ten může být totiž využit nejenom ke zpochybnění „utlačujících“ konzervativních hodnot, ale i „osvobodujících“ radikálních hodnot (Hammersley, 2002, s. 5), které hájí kritická diskurzivní analýza: emancipace, rovnoprávnost, sociální spravedlnost, demokracie a další (Fairclough, 2003, s. 203; Wodak et al., 1999, s. 8–9).

Na závěr je třeba poznamenat, že pojem kritická diskurzivní analýza označuje specifický (lingvisticky orientovaný) postup při analýze diskurzu. Nezahrnuje všechny analýzy diskurzu, které v důsledku inspirace poststrukturalismem nebo postmarxismem formulují kritické a aktivistické výzkumné programy. Nelze například ztotožňovat diskurzivní analýzu v (kritických) kulturních studiích (viz např. McRobbie, 2006) s kritickou diskurzivní analýzou (Threadgold, 2003, s. 6), naopak je vhodné diskutovat o vztahu mezi nimi či o využití CDA v kulturních studiích (Barker a Galasiński, 2001; Threadgold, 2003).

Foucaultovská historická diskurzivní analýza

Práce Michela Foucaulta (např. Foucault, 1994, 2002) představují jednu z důležitých inspirací pro autory analyzující diskurz a jak poznamenává Nekvapil (2006), pojem diskurz bývá často spojován právě s Foucaultem. Jak bylo vidět u kritické diskurzivní analýzy, z Foucaulta větší či menší měrou čerpají i ostatní varianty diskurzivní analýzy (Nekvapil, 2006).

Přesto můžeme v rámci metodologie diskurzivní analýzy vyčlenit svědčivou foucaultovskou historickou diskurzivní analýzu (*foucaultian/historical discourse analysis*). Někdy se můžeme setkat i s pojmy kontinentální diskurzivní analýza či poststrukturalistická diskurzivní analýza. Formulovat společný základ foucaultovské historické diskurzivní analýzy je poměrně

obtížné. Foucault sám nepřeložil definitivní metodu analýzy historických textů a způsob interpretace textů autorů, kteří se Foucaultem inspirovali, se liší (Peräkylä, 2005, s. 871). Přesto je možné najít některé odlišující znaky, které spočívají ve specifickém chápání diskurzu, jeho funkce a nakonec i cíle analýzy. Foucaultovská historická diskurzivní analýza se nezaměřuje na diskurz jako specifickou společenskou interakci (**diskurz jako promluva**), jak je tomu například u lingvisticky laděné sociálněpsychologické diskurzivní analýzy (Potter, 1997, s. 145). Foucaultovo „makropojetí“ diskurzu je abstraktnější. Diskurz chápe jako systém pravidel, který vymezuje prostor pro tvorbu aktuálních výpovědí (**diskurz jako významová struktura**). Foucaultovská historická diskurzivní analýza se zajímá právě o tento „prostor“, nikoliv o tvorbu a o podobu jednotlivých výpovědí či o jejich jazykovou formu (Vávra, 2006, s. 52).

Diskurz je chápán jako systém diferencí, ve kterém je význam utvářen nikoli skrze esenci věci samé, ale skrze řadu srovnávání, kladení věcí vedle sebe, během kterého bývá jeden prvek hodnotově nadřazen druhému. Objekty světa (např. stát) mohou být identifikovány pouze skrze vykreslení jiného objektu, od čeho se odlišují (Hansen, 2006, s. 19). Diskurz jako významová struktura tvoří dynamický systém, který zajišťuje relativní řád světa. Foucaultovská historická diskurzivní analýza zaměřuje svoji pozornost na zkoumání způsobu, jakým byl svět (relativně stabilní řád světa) historicky umožněn a realizován (Campbell, 1998, s. 5). Častým tématem foucaultovské historické diskurzivní analýzy v mezinárodních vztazích je vztah mezi identitou a zahraniční politikou – její cíl lze potom reformulovat jako zkoumání relativní stability diskurzu zajišťujícího vazbu mezi identitou a zahraniční politikou (Hansen, 2006, s. 29).

Každý diskurz (např. medicínský nebo mezinárodně-politický) vytváří odlišitelné a v souladu s konstruktivistickou ontologií reálně existující objekty sociálního světa (např. šlstenství nebo hrozba) a současně i jeho aktéry (např. doktor nebo terorista).

Objekty a subjekty, tak jak jim rozumíme, neexistovaly dříve, než byly zrekonstruovány textovými a jinými praktikami (Peräkylä, 2005, s. 871). Peräkylä jako příklad dává „dětskou úmrtnost“, která jako samostatný sociální objekt začala existovat až někdy kolem roku 1875, přestože lidé odnepaměti umírali ve velmi mladém věku. Podobným způsobem přistupuje Campbell k fenoménu „hrozba“, který se jako sociální objekt objevuje bez existence nějaké jednoznačné vazby k „materiálnímu substrátu“ – v tomto případě „reálného“ rizika pro lidské přežití. Aniž by popíral existenci těchto rizik, tvrdí, že vnímání „hrozby“ (a její existence jako sociálního fenoménu)

a mña její věrohodnosti nezávisí na výskytu „objektivních“ faktorů, jako je rizikovitost (Campbell, 1998, s. 2). Jakýkoli text či význam je utvářen a existuje pouze ve vztahu k ostatním textům, je lapený v síti významů (Hansen, 2006).

Foucaultovská historická diskurzivní analýza se od některých dalších přístupů k diskurzivní analýze liší v jednom důležitém ohledu: zajímá se spíše o obsah výroků než o formální vlastnosti textu. Zajímají ji skryté strukturní předpoklady v pozadí toho, co v textu bylo (či naopak nebylo) řečeno (Peräkylä, 2005), způsob (trans)formování subjektů a objektů společenského života. Ve smyslu tohoto cíle musíme chápat i další velké téma foucaultovské analýzy – moc. Jak poukazuje Peräkylä, moc je v kritické diskurzivní analýze vnímána jako „produktivní síla – jako něco, co vytváří fakta, spíše než něco, co by je potlačovalo“ (tamtéž, s. 880).

Autoři foucaultovské diskurzivní analýzy se velmi často staví do pozice disentu, ze které obhajují pluralitu a rozdílnost přístupů k politickým problémům a odmítají sevření do jednoho vědeckého kánonu. To se promítá nejenom do jejich odmítání existence jedné (identit) vědy, ale i do výběru témat pro foucaultovskou historickou diskurzivní analýzu, které se velmi často dotýkají otázky tvorby identity (Campbell, 1998).

Foucaultovská historická diskurzivní analýza přichází s nejméně pracovanou metodou vědecké práce. Jako základní vodítko pro formulaci výzkumného rámce diskurzivní analýzy identity politických subjektů mohou posloužit tyto čtyři otázky (Hansen, 2006):

- Omezuje se výzkum na studium oficiálního zahraničněpolitického diskurzu, nebo zahrnuje i opozici a média, či se naopak zaměřuje na analýzu textů okrajových diskurzů (tzv. otázka intertextuálního modelu)? (Hansen, 2006, s. 59–64)
- Na zahraniční politiku kolika subjektů („self“) se studie zaměří? Bude zkoumat utváření identity jednoho nebo více subjektů, například v situaci „diskurzivního setkání“ subjektů a „toho druhého“?
- Zkoumá historickou událost (události) sevrené v krašším časovém úseku (či jediném okamžiku), nebo vývoj diskurzu a identity ve sledu více událostí rozprostřených během delšího časového období?
- S tím souvisí i otázka, kolik událostí budeme analyzovat: jednu, nebo více událostí propojených v časovém sledu či tématem? (Hansen, 2006, s. 73–83)

Je ovšem třeba mít na paměti, že i v situaci, kdy analyzujeme vztah mezi identitou státu a texty zahraniční politiky týkající se jedné události (jako v případě analýzy diskurzu v bosenské válce z pera Hansenové), je třeba věnovat pozornost historickému pozadí a vývoji dominantních vyobrazení (např. „Balkán“).

Členská kategorizační analýza a predikátová analýza

Škála variant diskurzivní analýzy je široká a tato kapitola se zaměřila na tři nevyznamnější: sociálněpsychologickou, kritickou a foucaultovskou historickou diskurzivní analýzu. Z dalších variant diskurzivní analýzy, se kterými se můžeme setkat v různých sociálněvědních disciplínách, se ještě stručně zmíníme o dvou: o členské kategorizační analýze a o predikátové analýze. Cílem **členské kategorizační analýzy** (*membership categorization analysis*) je „hledat aparát, kterým je vhodné produkován popis členů [společnosti]“ (Silverman, 2001, s. 139). Východním bodem této analýzy je skutečnost, že jakákoli lidská činnost či osoba může být uchopena použitím více alternativních kategorií (žena, matka, vědkyně). V souvislosti s variantou alternativních kategorií použitelných pro popis aktéra či jeho jednání nám potom vyvstává hlavní úkol členské kategorizační analýzy: „...zjistit, jak [členové] postupují při výběru ze sady možných kategorií pro uchopení daného případu“ (Sacks, 1992; citováno v Silverman, 2001, s. 147). Jednotlivé kategorie, které lze využít při popisu aktérů, jsou úzce navázány na určité aktivity, které členové dané kultury považují za typické a vhodné pro danou kategorii. Ve chvíli, kdy je aktéroví „přisouzena“ určitá kategorie, vymezuje se mu tím i pole aktivity, ve kterých se angažuje (ve kterých se může legitimně angažovat). S tím souvisí i další důležitá otázka, se kterou pracuje členská kategorizační analýza. S jakými důsledky je vybírána daná kategorie? Kategorie nejsou neutrálním nástrojem popisu. Každá z nich je spojena s určitým normativním hodnocením a především pak s určitou aktivitou, která je pro ni typická a vhodná. Produktci a přitřezováním kategorií aktérům vymezujeme sféru aktivity, ve kterých se aktér může angažovat. Dobrým příkladem je „etnické zakategorizování“ kriminálních aktivit v českých médiích. V nich bývá ke kategorizaci vázane aktivně „kriminální činnost“ nalezena sociální kategorie: „rusky mluvící cizinec“ (Kaderka, 2002). „Na první pohled nadbytečná informace o etnicitě pachatele nabývá funkce vysvětlení“ (Kaderka, 2002, s. 248).

Predikátová analýza (*predicate analysis*) se zajímá o způsob definice a popisu aktérů, která vymezuje možné aktivity, do nichž se aktér může zapo-

jovat. Predikátová analýza nabízí poměrně detailní metodu odhalující způsob konstrukce aktérů skrze jejich popis. Analyzuje tzv. predikaci – spojování substantiv (kategorií) se slovesy, příslovci a přídavnými jmény, které formují kvalitu substantiva (Milkken, 1999, s. 232). Záběr predikátové analýzy je poněkud širší než u členské kategorizační analýzy. Nezaměřuje se pouze na konstruktivní funkci personálních kategorií použitých při popisu osob členů společnosti, ale to, jak jsou konstruovány jakékoliv „pojmenovatelné objekty“ (např. prostor). Zároveň přebírá a dále rozvíjí důležitý poznatek členské kategorizační analýzy o existenci úzké vazby mezi kategorií (použitou při popisu aktéra) a aktivitami, které jsou s danou kategorií asociovány, a ve kterých se tedy může takto „kategorizovaný a popsany“ aktér angažovat. K subjektům jsou přitřezeny kapacity pro určité typy jednání a interakcí (Milkken, 1999, s. 232). Milkkenová například ukazuje, jak predikátové fráze typu „japonsko touží po neutralitě“, „ztráci morálku“ v amerických zahraničněpolitických dokumentech během korejské války konstruuji Japonsko jako nezávislý, ale podřízený stát. Jako objekt jednání jiných (přesvědčování ze strany USA) spíše než aktéra, který sám racionálně jedná.

Predikátová analýza byla využita i v konstruktivistické analýze korejské války (Milkken, 2001). Zde Milkkenová mimo jiné ukazuje, jak státníci dávali význam jednání států tím, že je zavazovali do sociálních kategorií (imperialistická velmoc, satelity, clientské státy). Milkkenová zkonstatuje, na základě jakých předpokladů byla tato kategorizace učiněna a jaké kvality a charakteristiky byly touto kategorizací jednotlivým státům přisouzeny (Milkken, 2001, s. 237).

4.5 Diskurzivní konstrukce národní identity

Následující část představí aplikaci kritické diskurzivní analýzy z pera Ruth Wodakové a jejích kolegů, která se zaměřuje na diskurzivní konstrukci rakonské národní identity (Wodak et al., 1999). Téma studie je typické pro kritickou diskurzivní analýzu, která se programově zaměřuje na analýzu nacionalismu, rasismu a globalizace, na odhalování skrytých struktur moci a politické kontroly; stejně tak diskriminačních strategií inkluze a exkluze na úrovni jazyka (Wodak et al., 1999, s. 8). Hlavním cílem textu je „konceptualizace a identifikace různých makrostrategií využívaných ke konstrukci národních identit a jejich popis s použitím hermeneuticko-abduktivního přit-

strupu“ (Wodak et al., 1999, s. 3). Autoři se snaží obohatit naše teoretické znalosti o konstrukci národní identity obecně (Wodak et al., 1999, s. 186–189) i rakouského národa konkrétně (Wodak et al., 1999, s. 190–199), což v zásadě odpovídá Faircloughově (kriticko)realistické epistemologické pozici.

Analýzovaná práce je přikladem **kritické** diskurzivní analýzy, autoři tedy nepředsťávají, že by zaujímali objektivní a neutrální postoj. Naopak se přiznávají k normativní motivaci k sepsání této práce, a k ideálům, k jejichž naplnění má přispět. Kromě vědeckého přínosu je cílem práce i změna současné společenské a politické praxe a emancipace těch, kdo trpí politickou a sociální nespravedlností. Cestou k emancipaci je vědění samo: odhalení nahodlosti a imaginárnosti konstrukce národa, odkrytí manipulativních diskurzivních strategií politiků a médií. Tyto strategie vedou na jedné straně k homogenizaci a vnučení určitých politických cílů, idejí a zájmů a na druhé straně k diskriminaci a vyloučení některých lidských bytostí (Wodak et al., 1999, s. 9). V pozadí kritické diskurzivní analýzy tak vidíme klasickou osvíceneckou víru v emancipaci člověka skrze poznání.

Empirický materiál

V analyzované práci jsou zřetelné všechny tři dimenze analýzy, které identifikoval Fairclough: dimenze vnitřní struktury textu (sémantické vztahy, gramatické struktury, kolokace), dimenze kontextu v podobě vnějších vztahů (vazba na kontext, na ostatní vnější společenské praktiky a struktury, vazby mezi diskurzí a mezi texty). V neposlední řadě je přítomna i třetí dimenze: společenské dopady významotvorných aktivit v podobě nerovnosti (vyloučení či začlenění do kolektivu apod.). Snaha analyzovat mezidiskurzivní vztahy a kontext se jednoznačně projevila v širší empirické materiálu, který zahrnuje širokou škálu žánrů od politických projevů přes novinové články, plakáty a brožury až po rozhovory a skupinové diskuse s „běžnými“ Rakušany. Potřeba analyzovat širší kontext jednotlivých textů se odrazila i v interdisciplinaritě jejich přístupu, který kombinuje historickou, sociopolitickou a lingvistickou perspektivu. Využití skupinových diskusí a rozhovorů umožnilo autorům přejít na další úroveň a analyzovat vliv bezprostředního vnějšího textového prostředí (např. výřoků dříve pronesených v rámci diskuse) na příslušný text (výřok). Individuální rozhovory a skupinové diskuse posloužily i k zachycení vlivu vnějšího netextového prostředí (jako např. místa a doby rozhovoru/diskuse, sociologických faktorů, příslušnosti k sociální, rasové či jiné skupině, politických názorů) na daný projev.

V celém textu zaujímá důležitou pozici analýza mezidiskurzivních vztahů. Za účelem zachycení mezidiskurzivních vztahů byly do analýzy zahrnuty nejenom důležité oficiální projevy a deklarace politiků („veřejný a mediální diskurz“), ale také skupinové diskuse („poloveřejný diskurz“) a člené individuální rozhovory („kvazisoukromý diskurz“) s běžnými občany – příslušníky rakouského národa i menšin žijících v Rakousku. Autoři se otevřeně vymezují vůči těm přístupům, které analyzují pouze jazyk politických elit (Wodak et al., 1999, s. 3), a zaměřují svoji pozornost na vztah mezi různými žánry a diskurzí, konkrétně na způsob, „jakým jsou stereotypní formulace nebo argumenty z politického a mediálního diskurzu přejímány v poloveřejném nebo kvazisoukromém diskurzu“ (Wodak et al., 1999, s. 10).

Snaze uchopit diskurzivní konstrukci rakouského národa na různých úrovních diskurzu a analyzovat vztahy mezi nimi odpovídá i členění celé práce. Její jádro tvoří tyto tři kapitoly: kapitola věnovaná veřejnému a mediálnímu diskurzu, kapitola věnovaná poloveřejnému diskurzu a kapitola analyzující kvazisoukromý diskurz. Analýze diskurzu na těchto třech úrovních předchází reflexe aktuálního stavu vědecké debaty na téma rakouská identita. Empirický materiál pro analýzu veřejného a mediálního diskurzu tvoří především 22 klíčových projevů či deklarací od vládních činitelů, ale i z prostředí parlamentu a politických stran. Analýza těchto projevů byla v závěru doplněna o výsledky bližze nespecifikované analýzy mediálního diskurzu, která zkoumala plakáty, slogany a další reklamní prostředky využívané v kampani před referendem o vstupu Rakouska do EU a novinové články diskutující rakouskou neutralitu a evropskou bezpečnostní politiku krátce před tímto referendem (De Cillia, Reisigl a Wodak, 1999, s. 152).

Analýza poloveřejného diskurzu se opírala o výstupy sedmi skupinových diskusí s Rakušany i příslušníky nerakouských menšin. Jak poznameneávají autoři, jedná se o techniku běžnou spíše pro marketingový výzkum než pro společenskovědní výzkum. Přesto nachází uplatnění i v diskurzivní analýze: umožňuje totiž sledovat, jakým způsobem jsou na úrovni diskurzu běžné populace přejímány koncepty typické pro diskurz elit, jakým způsobem je ve společné diskuzi utvářen význam pojmu „národ“. Řízená diskuse se vede na předem zvolené téma, účastní se jí v ideálním případě 5–12 osob (v případě této studie se velikost skupiny pohybovala mezi 8 a 10 osobami) a moderátor (autoři studie za tímto účelem našli profesionálního moderátora). Ten nejenom citlivě udržuje diskusi v předem daném tematickém rámci, ale především se snaží povzbuzováním zajistit rovnoměrnou participaci všech členů skupiny (Wodak et al., 1999, s. 106). Přestože se moderátor snaží odbourat nežádoucí skupinový nátlak a negativní vliv hierarchických vztahů ve sku-